

Doi: 10.56737/2953-7843-2024.07-58

ՌԱՖԻԿ ՆԱՀԱՊԵՏՅԱՆ

Պատմական գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

ԱՎԱՆՈՒՄԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՏԱՐԱԶԻ ՄԻ ՏԱՐԲԵՐԱԿ (ԸՍՏ ԱՂՁՆԻՔԱՅԻՆ ԵՐԶԱՆՈՒՄ ՊԱՅՊԱՆԱՎԱԾ ՆՅՈՒԹԵՐԻ)¹

Նոգվածում քննության է առնվում պատմական Աղձնիք նահանգի հայ բնակչության ժողովրդական ավանդական տարազը, որն առ այսօր համալիր ուսումնասիրված չէ։ Այն համապատասխանում էր տեղի աշխարհագրական դիրքին, կլիմայական խիստ բազմազան պայմաններին, տիրապետող ավատական հարաբերություններին, էթնիկ դարավոր ավանդույթին, տնայնագործական արտադրանքին։ Առկա նյութերի համադրումից երևում է, որ Ժ. դարի պատմիչ Թովմա Արծրունու կարճառոտ ու թերի նկարագրած Սասնա տարազի մի մասը աղձնիքահայերի շրջանում պահպանվել է մինչև Մեծ եղեռնը եւ հայրենագրվումը։ Ուսումնասիրության մեջ ներկայացվում են սասունցիների, բաղեշցիների, Բշերիկի եւ Սլիվանի հովտային շրջանների հայերի հագ ու կապի ավանդական բաղադրատարրերը, նաեւ նկարագրվում են տոնական զգեստի մի շարք տարրեր։

Առանձին-առանձին բնութագրվում են տարբեր տարիքային խմբերի տղամարդկանց եւ կանանց տարազի տարրերը՝ հագուստը, գլխարկ-գլխանոցները, ոտնամանները, արդուզարդի պարագաները եւ այլն։

Հեղինակը եզրակացնում է, որ ԺԹ. դարավերջին քաղաքային բնակչության շրջանում տարազի փոփոխությունները պայմանավորված էին ընկերային-տնտեսական կյանքի զգալի զարգացումներով եւ քաղաքային նորաձեւության ազդեցությամբ։

¹* Ստացվել է՝ 15.05.2024, գրախոսվել է՝ 17.06.2024: էլ. հասցե՝ rafiknahapetyan@mail.ru:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Արեւմտյան Հայաստանի այն վիթխարի տարածքը, որը Թուրքիայի հատուկ ծրագրով հայաթափ եղավ 1915–1920 թվականների ընթացքում, ազգագրական տեսանկյունից խիստ սակավ է հետազոտված: Բացառություն չէ նաեւ Աղձնիքի մեծ նահանգը, որը պատմական Հայաստանի հիմնական ազգագրական մարզերից է՝ ուրույն մշակութա-կենցաղային հատկանիշներով, որտեղ հայ կյանքը հնագույն ժամանակներից հարատեւել է մինչեւ Մեծ եղեռնի օրերը: Աղձնիքի ազգագրական երեւույթներն ուսումնասիրելն այժմ հատկապես կարեւոր է, քանի որ աղձնիքահայերի բեկորներն այսօր Սփյուռքում եւ Հայաստանի Հանրապետությունում դեռեւս պահպանում են իրենց մշակույթի ու կենցաղի որոշ ինքնատիպ գծեր, սովորույթներ, որոնք կարճ ժամանակ անց արդեն մոռացության կմատնվեն:

Այս մտահոգությամբ էլ տարիներ շարունակ մեր գիտական հիմնահարցերից մեկն ենք դարձրել այս ազգագրական մարզի ուսումնասիրությունը՝ հրատարակելով բազմաթիվ գիտական հոդվածներ եւ մենագրություններ²: Դրանք հիմնականում վերաբերում են աղձնիքահայ բնակչության ավանդական ընկերային կապերին, մասնավորաբար՝ ընտանիքին, ներընտանեկան հարաբերություններին, ամուսնահարսանեկան, մանկան ծննդի, խնամքի ու դաստիարակության, ազգատոհմային ու համայնքային համակարգերին: Սակայն դեռեւս ամբողջովին ի մի բերված, մշակված չեն եւ լրամշակման կարիք ունեն աղձնիքահայոց տնտեսաարտադրական, կենսապահովման եւ հոգեւոր-մարդասիրական մշակույթների ազգագրական դիտարկումները: Այդ բացը լրացնելուն է միտված սույն հոդվածը, որը վերաբերում է աղձնիքահայոց ավանդական զգեստի տարատեսակներին եւ յուրահատուկ կողմերին, որին միայն ակնարկի ձեւով անդրադարձել ենք «Աղձնիքահայերի ընտանիքը եւ ընտանեկան ծիսակարգը» մենագրության մեջ: Սրանով, ինչպես նաեւ այլ հիմնախնդիրներ-

² Տե՛ս Ռ. ՆԱԶԱԳԵՏՅԱՆ, Աղձնիքահայերի ընտանիքը եւ ընտանեկան ծիսակարգը (XIX դ. երկրորդ կես – XX դ. սկիզբ): Պատմաազգագրական ուսումնասիրություն, Երեւան, 2004: Նույնի՝ Աղձնիքահայերի ամուսնահարսանեկան ավանդական սովորույթներն ու ծեսերը. Պատմաազգագրական ուսումնասիրություն, Երեւան, 2007: Նույնի՝ Աղձնիքահայերի մանկան ծննդի եւ խնամքի ավանդական սովորույթներն ու ծեսերը. Պատմաազգագրական ուսումնասիրություն, Երեւան, 2011: Նույնի՝ Հայոց ազգակցական համակարգը. Պատմաազգագրական ուսումնասիրություն, Երեւան, 2012:

րի ուսումնասիրությունները լրամշակել, ամբողջացնել «Աղձնիքի հայերը» հետազոտության պատմագագագրական պատկերը:

Յուրաքանչյուր ժողովուրդ, ինչպես եւ հայ ժողովուրդը ունեցել է առանձին ազգագրական շրջանների տարազային տարբերակներ: Պատմական Աղձնիք նահանգում ավատական հին հարաբերությունների երկարաձգման եւ նահապետական հայ ընտանիքի ավանդապահության հետեւանքով ազգային տարազը նույնպես պահպանել էր կարածեւերի եւ նախազարգման հնագույն շրջանից եկած բազմաթիվ առանձնահատկություններ, որոնք համապատասխանեցված էին բնակչության զբաղմունքներին եւ բարոյական ավանդներին: Աղձնիքի ժողովրդական տարազը համապատասխանում էր նաեւ նահանգի աշխարհագրական դիրքին, կլիմայական խիստ փոփոխական պայմաններին, որոնցով էլ պայմանավորված էին տեղական տարազի համալիրում մորթու կիրառությունը եւ կտորատեսակի հաստ լինելը: Ներկա հոգվածի նպատակն է դաշտային ազգագրական նյութերի, մատենագրական եւ մասնագիտական գրականության տվյալների հիման վրա ներկայացնել պատմական Աղձնիքի մեծամասնություն կազմող հայ բնակչության տարազային համալիրը հնարավորինս ամբողջական նկարագրով:

ԱՂԶՆԻՔԱՀԱՅԵՐԻ ՏԱՐԱԶԻ ՀԱՄԱԼԻՐՆԵՐԸ

Աղձնիքի հնագույն տարազի վերաբերյալ գրավոր առաջին վկայությունը մեզ է հասել Ժ. դարի պատմիչ Թովմա Արծրունու միջոցով: Նա, Սասուն գավառը նկատի ունենալով, գրում է. «Եւ է զգեստ նոցա ասուիս ի ծածկոյթ մերկութեանն եւ օղ ոտիցն հնարաւորեն զձեւ կաւշկաց, ի մորթոց այծից կազմեալ, եւ ի միով կերակրով եւ միով հանդրձիւ բաւականանան զամառն եւ զձմեռն»³: Բարձրլեռնային Սասունը ինքնատիպ էր նաեւ իր հագ ու կապով: Հագուստի կարիքները բավարարվում էին տնայնագործության միջոցով: Քսենոֆոնը «Անաբասիս»-ում նշում է, որ մակրոնները հագնում էին այծի մազից պատրաստված զգեստներ, որոնք հիշեցնում են վանեցիների, մշեցիների, սասունցիների թավամազ աբան⁴: Այս նկարագրությունից գրեթե մեկ հազարամյակ անց, տոնական տարազի զարգացմամբ հանդերձ, պահպանվում էր տղամարդկանց եւ կանանց

³ Թովմա Արծրունու, Պատմություն տանն Արծրունեաց, Թիֆլիս, 1917, էջ 203:

⁴ Տէս Քսենոֆոն, Անաբասիս, թարգմ.՝ Սիմոն Կրկյաշարյանի, Երեւան, 1970, IV, 8, էջ 105:

աշխատանքային զգեստների տարրերը շալից պատրաստելու հնամենի սովորությունը:

Մեր հավաքած դաշտային ազգագրական նյութերի համադրումից երեւում է, որ Թովմա Արծրունու կողմից թերի նկարագրված տարազի մի մասը պահպանվել էր մինչեւ Մեծ եղեռնը եւ արտագաղթը: Իսկ միեւնույն հագուստներով ամառ-ձմեռ անցկացնելը սովորական երեւույթ էր ոչ միայն Աղձնիքում, այլեւ պատմական Հայաստանի շատ նահանգներում:

Լեոնային շրջաններում խստաշունչ ձմռան պատճառով գործածվում էին գերազանցապես բրդյա, իսկ դաշտային շրջաններում՝ բամբակյա գործվածքներից կարված զգեստներ: Բրդյա գործվածքներից առանձնապես հայտնի էր Սասունի Հազզո բնակավայրում արտադրվող աբա կամ աբայի տեսակը, որից կարում էին տղամարդկանց տաք վերնազգեստները:

Աբայի համար Անկորայի սեւ այծի մազը եւ Բոթանի ոչխարի բուրդը Սղերդից էին տանում Հազզո: Հենքը գցում էին բամբակի թելից, գործում էին առանձին մասերը, քերում սանրով, մազերը հանում, ամրացման նպատակով ծեծում հատուկ գործիքով, որ կոչվում էր դֆա, ապա կարելով միացնում իրար: Աբայի գործածությունը տարածված էր եւ Աղձնիքում, եւ հարակից գավառներում⁵: Բրդյա գործվածքները երեք տեսակի էին՝ առաջին տեսակը կոչվում էր խումբի, այն մանուշակագույն էր: Երկրորդ տեսակը կոչվում էր սաւախի, որը շերտագծերով էր՝ արանքներում ծաղկանախշերով, երրորդ տեսակը միագույն էր՝ սեւ, սպիտակ: Հազզոյի աբայից բացի՝ գործածական էր աբայի եւս երկու տեսակ՝ շալը եւ բսկոնին: Շատ հարգի էր սեւ գույնի բրդյա գործվածքի արտադրությունն ու գործածությունը հատկապես շալվարի համար⁶:

Սասունում մեծ տարածում ունեւ շալագործությունը: Ինքնաբավ կյանք վարող, կղզիացած սասունցիների զգեստավորման կարիքները բավարարվում էին սեփական տնայնագործական միջոցներով: Հնուց ի վեր այդ շրջանների հայ բնակչության մենաշնորհն էին ջուլհակությունը եւ զգեստների պատրաստումը, որից օգտվել են նաեւ այս շրջաններում հաստատված քրդերը՝ որպես հետեւանք համանման կենցաղի: Այդ նմանությունն պատճառով է, որ եվրոպացի ճանապարհորդներից եւ բանից

⁵ ՏՏԵՆ. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ, Սասուն. Ազգագրական նյութեր, Երեւան, 1963, էջ 31:

⁶ Ն. ԱՎԱԳՅԱՆ, Հայկական ժողովրդական տարազը (XIX դ. – XX դ. սկիզբ), Երեւան, 1983, էջ 10 եւ հշ.:

անտեղյակ որոշ հայ բանահավաքներից ոմանք թյուրիմացաբար կարծել են, թե վերոհիշյալ շրջանների՝ Սասունի, Մոկսի, Շատախի, մասամբ նաեւ Բաղեշի եւ Վասպուրականի հարավային լեռնային գյուղերի տարազն օտար ծագում ունի:

Հայաստանի պատմության թանգարանի երկարամյա աշխատող, տարազագետ Առաքել Պատրիկը նշում է, որ սասունցիների ամենահարգի զգեստը ապիմ (աբա) էր⁷: Այն գործում էին այծի մազից եւ լինում էր երեք տեսակ: «Միռանի ապիմ» հագնում էին գյուղի հարուստները, այն ավելի շքեղ էր եւ ուսերի վրա թավամազ: Թեւերը հասնում էին մինչեւ դաստակը. կրծքի երկու փեղկերը ոսկեթել երկված էին: «Խարնեռով ապիմ», որի կրծքի փեղկերը 10 սմ լայնքով գործված էր լինում ոսկեփալ սուրմա թելով, «խորդերի»՝ երիտասարդների նախասիրած հագուստն էր: Իսկ «խազի ապիմ» նման էր նախորդին, սակայն եզերքի սուրման ավելի նեղ էր: Սա հագնում էին միջին տարիքի տղամարդիկ:

Նկ. 1. Սասունցի տղամարդու շավար

Նկ. 2. Մետախյա գծավոր գոտի

Սասունցիների մեջքը անպայման պաշտպանված էր լինում բազմաձև գոտիով: Անդրավարտիքը (թումպան) լինում էր երկու տեսակ. առօրյա գործածական՝ սեւ բրդից գործված ու լայն կեկ, եւ տոնական՝ զոլավոր (նկ. 1): Հանդիսավոր օրերին սրունքներին քաշում էին երկարավիզ, նախշուն գուլպա՝ «պջիկ», եւ հագնում կարմիր սուլեր: Այդպիսի առիթներով գոտու վրա կապում էին կաշվե գոտի՝ «թողըկի», որի մեջ խրում էին դաշույն, կրում էին նաեւ այլ զենքեր:

Ինչպես նշում է «Սասուն» պատմաազգագրական ակնարկի հեղինակ Սեյլանը (Արշակ Մատոյան)⁸, սասունցիների հանդերձը տարբերվում է թե՛ արեւմտյան, թե՛ արեւելյան ազգերի տարազից: «Խաչանիշ հյուսված մետաքսաթել խույրը, սեւ կամ

⁷ Ա. ՊԱՏՐԻԿ, Հայկական տարազ, Երեւան, 1967, էջ 21:

⁸ ՍԵՅԼԱՆ (ԱՐՇԱԿ ՄԱՏՈՅԱՆ), Սասուն, Կազմ. առաջաբանը եւ ծանոթագրեց՝ Ա. Մադոյան, ԵՊՀ հրատ., 1990, 270 էջ:

Դիարբեկի Բաղաբի երկու հայ հարսների զգեստները

Բաղեշու շիլա եւ մոմի¹⁰ կոչված գործվածքները, որ արտադրվում էին Բաղեշում եւ Սասունում, լայն տարածում ունեին: Մեծ համբավ ունեւր Բաղեշի ներկած կտորը՝ շիլան: Այն ներկում էին կարմիր տորոնով եւ վաճառքի էին հանում շրջակա վայրերը: Սասունում, Խութ-Բռնաշենում, Խիանում, Մոտկանում եւ Բշերիկի ու Սլիվանի հայոց բնակավայրերում շերամապահության տարածվածության շնորհիվ ջուլհակները գործում էին խազ, խազլիկի եւ խուտնի կոչված մետաքսյա զուլավոր կտորներ, որոնք հատկապես

գույնզգույն ապարոշով փաթաթած թեւերը, մինչեւ ուսը գրեթե միշտ բաց են. նա հագնում է մի տեսակ շապիկ, անկար, երկար եռանկյունի թեւերով, որը նորան ծառայում է իբրեւ գրպան, իսկ կովի ժամանակ երկու թեւերի ծայրերն իրար կապելով քաշ կտա վզիցը, կը բացվին քաջին թեւերը իբրեւ կիսաղեղ երկաթ, հոլանի կը խլե վահանը, անվախ դուրս կգա կովի դաշտը... Լայն վարտիքներ, վուշից հյուսված կոշիկներ ծածկում են մարմնի արտաքին մասերը...»⁹:

Մանուսա կոչված բամբակյա գործվածքը, որ արտադրվում էր Ս Ղ Ե Ր Դ Ո Ւ Մ եւ Բաղեշում, ինչպես նաեւ

Բաղեշի հայ երիտասարդի տարազը

⁹ Նույն տեղում, էջ 32:

¹⁰ Կտավը մոմի էին կոչում, որովհետեւ մոմի միջոցով էին կատարում նախշերը: Սանրը թաթախում էին հալած մոմի մեջ եւ կաթիլներ կամ ցուլքեր առաջացնում կարված շապիկի կամ գլխաշորի ցանկացած մասում, որից հետո ներկում էին կարմիր կամ կապույտ: Ներկած շապիկը եռացնում էին ջրի մեջ, իսկ դրանց տեղերը մնում էին սպիտակ (տե՛ս Ն. ԱՎԱԳՅԱՆ, Հայ ժողովրդական տարազ, Երեւան, 1983, էջ 12):

Նկ. 3. Ծապիկ

օգտագործվում էին տղամարդկանց տոնական կարճ վերնազգեստի՝ ելակի վրայից կապվող գոտու համար (նկ. 2): Այստեղ հասուն աղջիկների գոտին գծանախշերով էր¹¹:

Հղթ ազգագրության ֆոնդում պահվող ձեռագրերից մեկը հավաստում է, որ Տիգրանակերտում (նկատի ունի Ամիդ-Դիարբեքիրը.՝ Ռ. Ն.) արտադրվում էին մետաքսյա եւ բամբակյա կտորի ընտիր տեսակներ, որոնք քարավանային ճանապարհներով տարածվում էին Հայաստանի գավառներում: Մոկսում հարսների եւ աղջիկների ամբողջական վերնազգեստը կարում էին

ծաղկանախշերով զարդարված կտորներից¹²:

Մետաքսյա գծավոր կտորը օգտագործվում էր նաեւ Աղձնիքի եւ Մոկսի հարեւան տարածքների հայ բնակչության շրջանում: Մոկսում, Խիզանում տարածված էր տեղում արտադրվող բրդյա գծավոր ընտիր կտորի՝ սաւառիի եւ ավելի հասարակ բրդյա կտորի՝ բըսկունի գործածությունը¹³:

Աղձնիքի տղամարդկանց տարազի համալիրի մեջ շապիկն ու թումպանը կարվում էին Բաղեշի սպիտակ կտավից: Մինչեւ ծնկները հասնող շապիկը երկար, եռանկյունի թելերով էր, թեւքաբերաններին (թեզանիք) կարվում էին 40–50 սմ երկարության նույն կտորից սրածայր թելեր՝ ճուճիկ (հուշենիկ) կամ բոչալա: Դրանք աշխատելիս կամ մարտի բռնվելիս հանգույց էին անում ծոծրակի վրա, որով շապիկի թելերը մինչեւ արմունկները քշտվում էին: Ծապիկի կրծքամասը, թեւքաբերանները՝ թեզանիքներով հանդերձ, ասեղնագործվում էին երկրաչափական զարդամոտիվներով (նկ. 3):

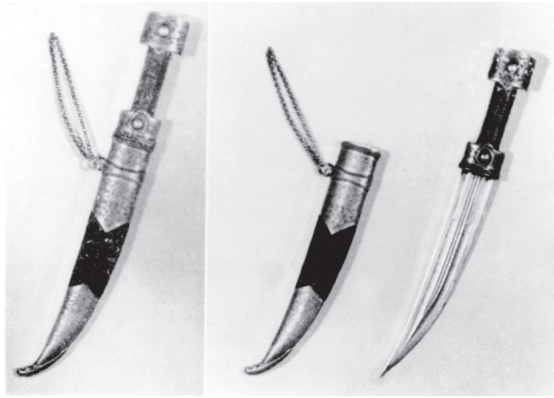
Աղձնիքի հովտային տաք շրջաններում ամռանը ավելի զով լինելու համար հագնում էին նուրբ հյուսվածքով վերնաշապիկ՝ շամաք: Ծալե շալվարը կարվում էր սպիտակ ֆոնի վրա գունավոր գույեր ունեցող ընտիր շալից: Ըստ կտորի որակի՝ Աղձնիքում տարածված էր շալվարի երկու տեսակ՝ լմուկ եւ անլմիկ, իսկ շալվարի շալե գործվածքը լինում էր հասարակ,

¹¹ Ն. ԱՎԱԳՅԱՆ, նշ. աշխ, էջ 11:

¹² ՏԵՍ ՀՊԹ, ազգ. ֆ. 842:

¹³ ՏԵՍ Ա. ԴԱՐԲԻՆՅԱՆ, Մոկսի ազգագրություն // ՀԱԻ ազգագրության արխիվ, թղթ. 13, տ. 2:

խոշոր հյուսվածքով, երկտակ եւ կոշվում էր դուգուր: Ավելի հարգի տեսակը կոշվում էր մատանի շալվար, որի փողքաբերանները եւ կողքի կարերը ասեղնագործվում էին: Շալվարը, ինչպես վարտիքը խոնջանով էր¹⁴: Խոնջանը կտորից գոտի էր, որը փաթաթում էին մեջքին: Շապկի վրայից հագնում էին իշիկ կամ ելակ, որի եւ անդրավարտիքի վրա կապվում էր շալե թանձր գոտի: Ելակը տեղական բամբակե կտորից էր կարվում: Այն անթեւ եւ անգրպան էր, կուրծքը երբեմն եռանկյունաձեւ էր բացվում, բայց կոճկվում էր մինչեւ բուկը: Իշիկը նման էր ելակին, միայն երկար թեւեր ուներ եւ հագնում էին ելակի վրա: Սրա վրայից կապում էին գոտի: Տոնական գոտին մետաքսաթելից հյուսված գծավոր-խազ խազըկին էր: Իսկ լեռնային սասունցու գոտուց միշտ անբաժան էին կեռ դաշույնը, գույնզգույն խուտնի կամ շուխա կտորից տոպրակ-ֆիսիկը եւ ծխամորճը¹⁵:

Նկ. 4. Խենչար-դաշույն, արծաթապատ եւ զարդարված ակներով (նկարը վերցված է Տ. Մկունդի «Ամիտայի արձագանքները» գրքից (էջ 36)

Աղձնիքում գոտին (տղամարդու) կապվում էր բրդյա կամ մետաքսյա կտորների երկու-երեք տապակից, գոտու կտորն ունենում էր մոտ 25 սմ լայնություն: Նման դեպքերում վերցնում էին երեք տապակ: Ծայրերը զարդարում էին ծոպերով եւ ուլունքներով: Մեջքին փաթաթում էին 2–3 շրջանով: Գործվում էր գոտու երկու տեսակ. առաջինը բրդյա կամ մետաքսյա թելերով նուրբ գործվածքն էր՝ թուսիա գոտին: Այն կապում էին երիտասարդ տղամարդիկ (խորտերը)՝ կունդոկի (մագոտ) եւ ուշուկի աբայի հետ: Երկրորդ տեսակը՝ խազըկի գոտին, որ մետաքսաթելից էր գործվում, կապում էին նշանվածները կամ ամուսնացածները¹⁶:

Աղձնիքում հասակավոր մարդկանց գոտուց միշտ կախվում էր ծխախոտի տոպրակը (քիսըկ), որը կարվում էր բրդյա գծավոր կտորից: Գոտու

¹⁴ Տէս նաեւ Վ. ՊԵՏՈՅԱՆ, Սասնա ազգագրությունը, Երեւան, 1965, էջ 208:

¹⁵ Անդ,

¹⁶ Տէս Ն. ԱՎԱԳՅԱՆ, նշ. աշխ., էջ 60:

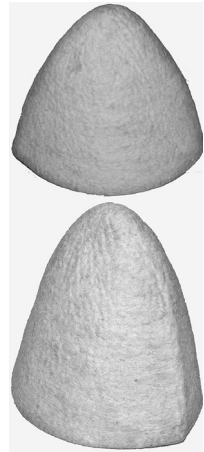
Նկ. 5. Աբա

մեջ տեղավորում էին ծխամորճը (խալուն): Ձախ կողքից կախում էին սպիտակ բռնակով կեռ դաշույնը (նկ. 4):

Ելակի կամ իշլիկի վրայից հագնում էին աբա (նկ. 5), որը լինում էր թելով, կիսաթել, անթել. գործվում էր բրդից եւ այծի մազից, ներսում անմազ էր, արտաքինից՝ մշակված սեւ գույնի փայլող մազերով, եւ կոշվում էր կունդոկի աբա, փուշիկ աբա¹⁷: Իսկ ներսից ու դրսից անմազ աբաները կոշվում էին բոսա կամ չուխա, կառըկ, հատուկ էր չքավորներին: Ունեւորները կրում էին կունդոկի կամ ուշուկի կոշվող ոսկեթելով հյուսված, ժապավենազարդ կարճ թելերով, մինչեւ գոտկատեղը հասնող աբա: Ծայրահեղ աղքատները թիկունքը ծածկելու համար կրում էին հասարակ եւ չմազազերծված այծի մորթի, ինչպես վկայում էր

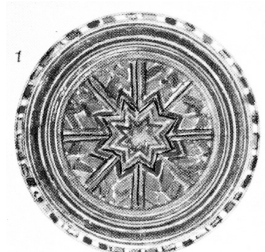
Նկ. 6. Գդակ և փուշի՝ Ապո Գալուստի (նկարը տրամադրել է Վ. Քոթանյանը)

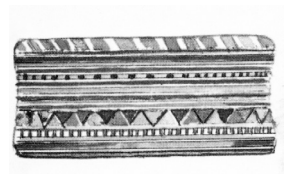
Նկ. 7. Քոլոզ

Նկ. 8. Գդակ և փուշի

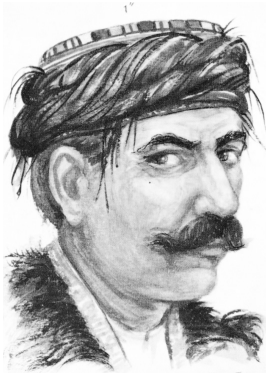

Սասունցիներին հատուկ ասեղնագործ գդակ՝ վերելից դիտված

Նույնը՝ կողքից դիտված

¹⁷ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 59–60:

Փուշիով պատած գղակը
տղամարդու գլխին

Թովմա Արծրունին: Աշխատելիս հագնում էին կոշտ ու կոպիտ հագուստ, իսկ մեջքին կրում էին այծենի, երբեմն էլ՝ դրսից անմազ աբա:

Աղձնիքում գործածվում էր տղամարդկանց գլխարկի երկու տեսակ՝ գդակ (նկ. 6) եւ քոլոզ (նկ. 7): Գլանաձեւ, 10–15 սմ բարձրությամբ գդակը կարում էին բամբակյա կամ բրդյա խոշոր հյուսվածքով կտորից. գագաթը շրջանաձեւ էր՝ միացված ներսի կարով: Գդակը ձեւավածքով նման էր արախշուն, բայց ավելի ցածր էր եւ ծածկված ավելի խիտ ասեղնագործությամբ՝ բրդյա կամ մետաքսյա բազմերանգ՝ կարմիր, կանաչ, դեղին, սեւ

թելերով, երկրաչափական զարդանախշերով: Նախշերը կոչվում էին գելանի, պընըկ, ֆարգան, ակառիկ, օղազիկ, փուկ, կեռնեւ եւ այլն¹⁸ (նկ. 8): Գդակի գագաթի ամբողջ մակերեսը եւս ասեղնագործվում էր կեռնեւ եւ բարգան կոչվող գծազարդերով:

Գլխարկի երկրորդ տեսակը կոնաձեւ, սպիտակ քոլոզն էր, 15–20 սմ բարձրությամբ: Պատրաստված էր թաղիքից: Այն առանձնապես տարածված էր Խարզանում, Խութ-Բռնաշենում: Քոլոզին այստեղ նաեւ փուշի էին փաթաթում: Փուշին մետաքսյա սեւ շղարշե ապարոշ է՝ եզրերը ցանցառ ծոպերով: Գործածական էր նաեւ փաթաթանի երկրորդ տեսակը՝ ազալը (տեղական բարբառով՝ թամազի): Թամազին պատրաստում էին առանձին, նույն փուշից կամ էլ ուրիշ կտորից՝ 5 սմ տրամագծով:

Տարեց տղամարդկանց քոլոզի փաթաթանը մուգ կարմիր, քառանկյունաձեւ, մոմի կոչվող կտորն էր՝ շեղ ծալած ու ոլորած վիճակով: Վ. Պետոյանը գրում է. «Մեծ հարգանք էին համարում, երբ ննջեցյալի տան տղամարդիկ ողբ ու կոծ էին անում, գդակը շրջում, սեւ փուշին առանց ոլորելու փռում էին գդակի վրա»¹⁹:

Ագանեկիքներից հայտնի էին բրդյա գույնզգույն նախշազարդ պուճեւերը (գուլպա), իսկ ձմռանը երկար ճամփորդություն կատարելիս պուճերի եւ շավարի վրա մինչեւ ծնկները կրում էին սոնապաններ՝ սախ, որ պատրաստվում էին ջուր չծծող բրդյա նուրբ ու խիտ հյուսվածքներով

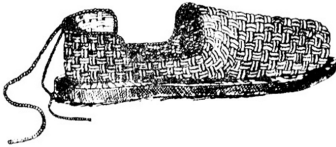
¹⁸ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 79:

¹⁹ Տե՛ս նշ. աշխ., էջ 33:

Սասունցիների ազգային տարազ

Սասունցի տղամարդու գլուղական
եւ քաղաքային տարազ (վերցված է Տիգրան
Մկրտչի «Ամիտայի արձագանքները» գրքից)

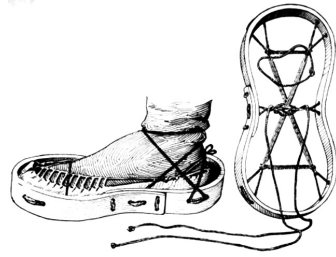
Ուռնաման-խարուկ, Սասուն, ԺԹ. դ.

կտորից (մախուռամ), ինչպես նաեւ առանց
թաթի գուլպան՝ ձմռանը սրունքները տաք
պահելու համար:

Սասունում պատրաստում էին դաբաղած
տրեխ, սոլ, կոնդուրա, ջզմա-նտփավոր կոշիկ
եւ խարուկ: Քաղաքներում գործածում էին շատ

եւ խոնդուրա: Ճտքավոր կոշիկ-ջզման եզակի գործածություն ուներ, այն
կրում էին երիտասարդները եւ ունեւորները: Քարքարոտ վայրերի համար
գործածվում էր խարուկ կոշված ոտնամանը, որ կարվում էր այծի մազից
եւ կանեփի թելի խառնուրդից պատրաստված թաղիքից: Վերջինիս կաշվի
հատկություն տալու համար միջով անցկացնում էին կանեփաթել եւ երեսա-
պատում էին նույն կանեփաթելի հյուսվածքով: Ստացված թաղիքը լիովին
դիմանում էր սրի հարվածին, եւ, ինչպես առասպելաբանում էին, այդ թա-
ղիքը հրացանի գնդակի համար անգամ զրահաշապիկի դեր էր կատարում:
Գործածում էին նաեւ կարմիր սոլեր: Իսկ ձմռանը, առանձնապես Սասու-
նում, ձյան վրայով քայլելու կամ սահելու համար գործածվում էին լական
կոշվող փայտյա կոշկաձեւ դահուկներ: Դա տախտակ էր՝ ոտքի ներբանների
ձեւով, փոքր-ինչ ավելի մեծ, ամրացվում էր ոտքերին խաչաձեւ կապերով:

Տղամարդու տարազին, բացի թաղիքե ֆոլոզ կամ արախչի կոշված գլխարկից, հատուկ էր նաեւ բրդյա գունավոր թելերով, սպիտակ կտավի վրա շքեղորեն ասեղնագործ զարդանախշերով գլանաձեւ գդակը՝ վրան փաթաթված սեւ եւ կարմիր, երբեմն՝ կապույտ, ասեղնագործված փուշի, որից դարձյալ սեւ եւ կարմիր թելերով ոլորված պուխերը (ծոպերը) կախվում էին ճակատին եւ քունքի վրա: Դա գործածում էին ամառային տոնական տարազի հետ: Ցուրտ եղանակներին օգտագործվում էր ֆոլոզը, որը նաեւ խույր են անվանել²⁰:

Սասունում մինչև 1915 թ. պահպանվել էր լական կոշված կրկնակոշիկը, որը պատրաստվում էր կարմիր ուտենու եւ դրզկի կոշվող՝ 2-3 տարեկան ծառերի բներից: 8 թվանշանի ձեւն ունեցող լականի վրա կանգնաթելից կապիչներ կային:

Բանասացները հավաստում են, թե տղամարդիկ քաղաքներում կապույտ կտավից կարված զրպուն էին հագնում: Բայց մետաքսե կամ գույնզգույն գործվածքներից կարված զրպուն հագնողները պետք է անպայման կարկատան ավելացնեին, որովհետեւ նրանք անկարկատան զրպուն հագնելու իրավունք չունեին: Իսկ մի շարք արհեստավորներ կարող էին հագնել էժանագին կապույտ կտավից կարված անդրավարտիքներ՝ արհեստավոր լինելը ցուցադրելու համար:

Ս. Պետերբուրգի «Արաքս» հանդեսը 1890-ական թվականներին Սասունի կանանց զգեստների վերաբերյալ ունի մի ընդհանուր, բայց ոչ լիարժեք նկարագրություն, որը ավելորդ չենք համարում ներկայացնել իբրեւ հին տվյալ: «Կանայք հագնում էին համեմատաբար ավելի լավ: Նոքա գլուխները պատում են շատ ապարոշներով, որոնք նմանում են մեր քահանայական թագին. դրա արտաքին մասը ծածկված է լինում շատ հին ու նոր արծաթե դրամներով: Նոցա զգեստը, մանավանդ ամառը, ծիրանի շապիկն է (շրջազգեստ իմաստով.— Ռ. Ն.), թեւերը տղամարդոց՝ շապիկի նման (այսինքն՝ հուշենիկ.— Ռ. Ն.), օձիքը զարդարված ասեղնագործերով եւ գոցված. նա լինում է երկայն աբայի նման, ծածկելով մինչև ոտները, մեջքը կապում են պարսկական կամ հասարակ շալ: Միայն հասակավոր նաները կրում են ասեղնագործ կարմիր գոգնոց (շաթիխ.— Ռ. Ն.) եւ սպիտակ շապիկ (շրջազգեստ.— Ռ. Ն.): Մանկամարդ հարսները ծածկում են իրանց

²⁰ Ն. ԱՎԱԳՅԱՆ, նշ. աշխ, էջ 78:

Սասունցի աղջկա տարազ,
հետևից ու դիմացից

Դիարբեքի հայ տիկնանց տարազը (1905 թ.) (վերցված է
Տիգրան Մկունդի «Ամիտայի արձագանքները» գրքից)

Դիարբեքիցի արհեստավոր վարպետ
Կրպուշի տղան ու կինը (վերցված է
Տիգրան Մկունդի «Ամիտայի
արձագանքները» գրքից, էջ 511)

գլուխը կտավե քողով, որ իջնում է մինչև ոտները: Կանանց հիշյալ գլխավերջ... շատ սիրելի է նրանց համար. նրա բարձրությունը մի թիվ կը լինի. բացի դրանից, նա շարոտած է գունավոր ուլունքներով, սյուրմահյուս բանվածքով, փյուսկուկներով (ծոպերով.— Ռ. Ն.) եւ շրջապատված գունզգույն մետաքսյա փուշիներով ու յազմաններով»²¹: Այստեղ հիշատակված շապիկը, որ կարում էին խոշոր հյուսվածքով բամբակյա կտորից, կոշվում էր մոմուզ շապիկ՝ մոմով դաշած, նախշուն տեսք ուներ: Ուստի եւ այլևս վերնագգեստ չէին հագնում: Տարեց կանանց շապիկը, որ կարվում էր սպիտակ կտավից, երկար էր, մինչև ոտքերի թաթը հասնող, նրանք կրում էին վարտիք՝ օտաց:

Կանանց շապիկ կոշված շրջագգեստի կողքերի փեշերը, ներքեւից մինչև

²¹ «Արաքս» հանդես, 1894–1895, գ. Ա, էջ 86–87:

Սասունցի կնոջ տարազի վերականգնված տարբերակներ
(նկարները տրամադրել է Վ. Քոթանյանը)

ծնկները ճեղք էին ունենում, ինչպես հատուկ էր սյունիք-արցախյան կանանց շրջագգեստներին, որը նպաստում էր աշխատանքի ժամանակ փեշերը հավաքելուն եւ ազատ շարժվելուն: Այն անվանում էին ֆրտախով շապիկ²²: Կանանց տարազի համալիրի կարեւոր տարրերից էր նաեւ գոտկատեղից մինչեւ սրունքները կողքերից ճեղքով, մետաքսե գծավոր կտորից կարված շքագգեստը՝ թախիմ, խոտ կամ անթաթի կոշվող վերնագգեստը, որի եզրերը կարվում էին տանձաձեւ (թոռ) եւ ասեղնագործվում գունավոր թելերով: Կանայք եւ հասուն աղջիկները կրում էին կուրծքն ու իրանը գրկող կրծկալ՝ սրտանոց, որի վրա ասեղնագործվում էին գունավոր թելերով բուսական նախշեր եւ անխտիր կրում էին արծաթյա հմայիլ-պահպանակներ:

Սեյլանը սասունցի կանանց հանդերձների մասին գրում է հետեւյալը. «Կիները հագնում են ավելի լավ: Նոքա պատում են գլուխները շատ ապարոշներով՝ այնպես որ ձեւանում է մեր քահանայականին նման մի թագ. դորա արտաքին մասը ծածկված է լինում մի շար հին ու նոր արծաթ դրամներով. նոցա զգեստն է՝ մանավանդ ամառը, ծիրանի շապիկ,

²² Տէս Ե. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ, նշ. աշխ., էջ 57, 59:

Սասունցի հարս ու փեսա

Սասունցի կնոջ և տղամարդու տարազ

Թեև երբ արականաց ոճով, օձիքը ասեղնագործերով զարդարված եւ գոցված արծաթ շինգղով. նա երկայն է լինում, բոպայի նման մինչեւ ոտները ծածկելով: Մեջքերը կապում են պարսիկ կամ հասարակ շալով, միայն հասակավոր նաները կրում են ասեղնագործ կարմիր մեզար (գոգնոց) եւ սպիտակ շապիկ: Չմոռանանք ասել, թե մանկամարդ հարսները իրենց գլխին ծածկում են սպիտակ կտավե քող, որ իջնում է մինչեւ ոտները»²³:

Հարսանիքի ժամանակ նորապսակ զույգը կրում էր նաեւ պարանոցից մինչեւ գոտկատեղ հասնող ասեղնագործ մետաքսե կամ մահուդե բաճկոն՝ սալթա, որ կրում էին հարսն ու փեսան: Այն իջնում էր մինչեւ գոտկատեղը, ուներ երկար թեւեր, որ հասնում էր մինչեւ դաստակը, եզրերին մոտիկ՝ ներքուստ 3–4 սմ լայնությամբ, կապույտ երիզ էր կարվում: Կուրծքը ամբողջովին բաց էր, առանց կոճակի: Սալթան հագնում էին անթափի վրա: Ի դեպ, հարսի գլուխը ծածկում էին կարմիր քողով, հետո նաեւ՝ սպիտակ շղարշով, իսկ փեսայի գդակի վրա զետեղում էին երեք բողբոջ՝ ճղա, իսկ վզի շուրջը խաշաձեւ փաթաթում էին անձեռոց: Փեսայի ձեռքն էլ տալիս էին մի վառած մոմ²⁴:

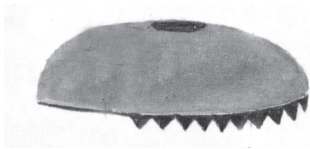
²³ ՍԵՅԱՆ (ԱՐՇԱԿ ՄԱՏՈՅԱՆ), նշ. աշխ., էջ 32–33:

²⁴ Տես Հայկական տարազ. հնագույն ժամանակներից մինչեւ մեր օրերը, ուսումնասիրություններ եւ նկարները՝ Առաքել Պատրիկի, Երեւան, 1983, էջ 132, տախտ. 58:

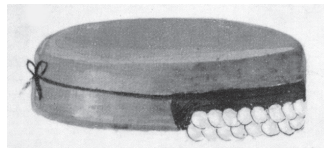

Ասեղնագործ մեզար:
Հպք ցուցանմուշ

Ասեղնագործ մեզարով
սասունցի կին՝ ամուսնու հետ

Կանանց գլխահարդարանքի
մասեր՝ Թասակ՝ շիկ կտավից
շինված, որի նակղատամասին
կարում էին սղոցածե սեւ կտոր՝
ակոբկ կամ խիշրկ խայթան

Քոֆի կամ ֆաս, նակատին
արծաթ դրամների շարանով, որը
դնում էին թասակի վրա

կտորից: Իսկ աշխատանքային մեզարը ասեղնագործ չէր եւ կարվում էր
մոմի կոշված կտավից:

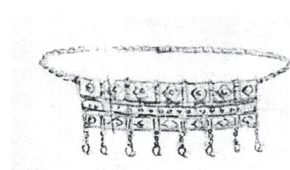
Վերը հիշատակված ինքնատիպ հյուսվածքով գդակի (ֆոբի, ֆոֆի) ճակատամասին ամրացնում էին 2–3 շար արծաթե դրամներ՝ շարոց, իսկ բոլորտիքը փաթաթում էին սեւ եւ կարմիր 2 մետաքսե փուշի-ապարոշներ, որոնց ծոպերին ամրացնում էին գույնզգույն ուլունքներ ու մարգարիտներ:

Աղջկա գլխահարդարանքի տարրեր էին նաեւ երեսնոց-փառիջանը՝ քունքերից կախվող ոսկյա զարդեղենը, ինչպես նաեւ առանձին-առանձին հյուսված մագերի հետ թիկունքին իջնող ծամթելը: Երբեմն ծամերի ու ծամթելերի թիվը հասնում էր 40-ի, որոնցից ըստ կարողության կախվում էին ոսկիներ՝ դրանց վերագրելով հմայական հատկություններ: Զարդերի այդ համալիրը ներդաշնակում էր կրծքազարդ գյարդանի, շրմսի

Բրդյա գունավոր թելերով բուսական եւ երկրաչափական, թռչունների եւ կենդանիների պատկերների նախշերով էր զարդարված նաեւ շադրիկ կամ մեզար կոշվող գոգնոցը: Այն կարվում էր բրդյա կոպիտ հյուսվածքով տնայնագործական կտորից: Տոնական մեզարի նախշերի մեջ գերակշռում էր կարմիր գույնը: Գոգնոցի փեշերը ձգվում էին մինչեւ ոտքերի ծայրը՝ լայնքով ընդգրկելով ազդրերը: Գոգնոցը քառանկյունաձեւ էր, կապույտ, ամբողջական կամ երկմաս

Աղջկա գլխահարդարամբ՝ Բոֆի վրա ոլորուն փուշի փաթաթած

Մանյակ (գարդանլըխ)

կոշվող մանյակներին ու արծաթյա զարդերին²⁵, արծաթյա գոտուն եւ նրանից կախվող բընֆներին՝ 6 շարքի հասնող արծաթյա շղթային, բիշի-բիլի կոշված վզոսկուն եւ այլն:

Աղջիկները գլուխը կապում էին սպիտակ լաշիկով (80 սմ երկարությամբ քառակուսի սպիտակ կտոր), եռանկյունաձեւ ծալում էին եւ, անցկացնելով ճակատի վրայով, ծայրերը ծոծրակի մոտ հանգուցում: Տոն օրերին ծածկում էին ֆեսով, վրան դնում գագաթ՝ շուրջը կարճ շղթաներով կախվում էին արծաթե մահիկներ: Աղջիկների մագերը, ինչպես մշեցիները, հյուսում էին, 7–8 հյուսակ անում եւ ծայրերն ամրացնում ծամ-թելով: Հարսները միայն երկու հյուսակ էին անում, իսկ տարիքավոր կանայք՝ մեկ²⁶:

Պառավ կանայք գործածում էին կարճ ֆես՝ երբեմն դրամներով զարդարված: Ունեւոր կանանց ճակատի զարդերը ոսկե դրամներից էր լինում, մեջտեղը բիշի-բիլիով (հնգանոց օսմանյան ոսկի.— Ռ. Ն.), որի տակից ճակատի կեսին չար աչքի դեմ ճակատահատ կար: Ֆեսը, որի մեջ դնում էին 8–10 սմ լայնության փայտե շրջանակ, ամրացած էր բարձիկի՝ Բոֆի վրա: Քոֆի բանդլից (գլխարկի ժապավենից.— Ռ. Ն.) կախվում էին զարդեր կարմիր ու կապույտ ակներով, արծաթյա դրամներով, մինչեւ կզակը հասնող արծաթյա նուրբ շղթաներով, դրանցից կախված ոսկյա, արծաթյա զարդերով: Քոֆին իր զարդերով կշռում էր 1–2 կգ: Գործածում էին ոսկյա, արծաթյա մատանիներ, թելի դաստակի ապարանջան, որտեղ ծայրերը վերջանում էին օձի գլուխներով: Կանայք, համաձայն Գ. Սրվանձտյանցի նկարագրության, «ճակատներեն, երեսներեն, պարանոցեն եւ լանջքեն ի վար ոսկի, արծաթ եւ մարգարտյա զարդեր ունին առհասարակ ըստ աստիճանի, գագաթանց վրա կօտիկ եւ վրան լաշակ կամ յազմա, ականջներուն վրա մահիկի ձեւով բան մը ունին, որ կհասնի մինչեւ

²⁵ Տես Ռ. ՆԱԶԱՊԵՏՅԱՆ, Աղձնիքահայերի ընտանիքը եւ ընտանեկան ծիսակարգը (XIX դ. երկրորդ կես – XX դ. սկիզբ), Պատմաազգագրական ուսումնասիրություն, Երեւան, 2004, էջ 56:

²⁶ Տես Ե. ԼԱԼԱՅԱՆ, Մուշ–Տարոն, Երկեր, հտ. 5, Երեւան, 2024, էջ 478:

երեսներուն կես: Գինդը ոչ միայն կանանց՝ այլև արանց ալ վրան սովորաբար կտեսնվի»²⁷:

Աղջիկները Աղձնիքի հովտային շրջաններում արբունիքի հասակից մինչև ամուսնանալը կրում էին միայն քոֆի, իսկ հարս դառնալուց հետո դրան ավելանում էր նաեւ գետնին հասնող գունավոր, ասեղնագործ, ծուպավոր փեշերով սպիտակ սավանը: Մինչդեռ թրքուհիները հայուհիներից զանազանվելու համար կրում էին սեւ կերպասե սավան²⁸: Քաղաքներում հայ կանայք տանից դուրս գալիս իրենց շքեղ հագուստի վրայից հագնում էին շիլա շապիկը, ապա գցում սպիտակ գույնի ծածկոցը (էհրամ), որը բնորոշ էր նաեւ Բարձր Հայքի տարածաշրջանին: Քաղաքային միջավայրում թուրքական թաղամասերով ազատ, համարձակ անցնել չէին կարող: Եկեղեցի, շուկա գնալիս կամ, առհասարակ, փողոցով անցնելիս ծածկվում էին սպիտակ, կապույտ ծածկոցներով, սավաններով: Աղջիկների ծածկոցը, որը զարդարվել է կիտրոնաձեւ նախշերով, ծածկել է ամբողջ մարմինը՝ գլխով հանդերձ: Կամ էլ ստիպված էին մինչև աչքերը շալերով ծածկել, որպեսզի չնկատվեր իրենց գեղեցկությունը: Այս երեւույթը ուշ շրջանում մոսկովմանական կենցաղի ազդեցության արտահայտություն էր:

Հայ բնակչությունը ազգագրական այս շրջանում կրում էր զարդերի հետեւյալ խումբը.

Գյարդանի – վզնոց զարդ էր, որը հարսին նվիրում էր փեսայի մայրը: Արծաթյա, ուղղանկյունաձեւ այդ զարդը ամրացվում էր 5 սմ լայնության կտորի վրա, որից փոքրիկ ու նուրբ շղթայով կախվում էին արծաթյա նախշազարդված տերեւիկներ, որոնք շարժվելիս զրնգուն ձայներ էին հանում: Նախշազարդված տերեւիկները կոչվում էին փալիֆներ:

Դրոզի – արծաթյա, կոճականման, միմյանց ամրացված շղթա էր, որից կախվում էին փալիքները:

Բընֆներ – 6 շարքի շղթայից պատրաստված արծաթյա գոտի, որի վերջին շղթայից կախվում էին փալիքները:

Բիշի-բիշի – վզոսկի (ամենաթանկ ոսկին): Կանթ շաքարից կախված նվիրվում էր հարսին:

Գոտի – Դիարբեքի մետաքսե կամ տեղական շալից էր, որին երեք տեղից ամրացվում էր վերը նկարագրված բընքները:

²⁷ Տէս Գ. ՍՐՎԱՆՁՏՅԱՆ, Թորոս Աղբար, հտ. Բ., Երկեր, հտ. 2, Երեւան, 1982, էջ 430:

²⁸ Տէս նույն տեղը:

Գլխի հաղադրանք – մետաքսե գլխաշոր՝ թամազի, կարմիր գույնի եւ նախշազարդ²⁹:

Ճակատնոց – որի երկու կողմից մարգարիտով զարդարված երկու թեւերը այտերի ուղղությամբ իջնում եւ ծածկում են ականջները: Այս գլխարկը ծածկվում էր քողով: Ըստ «Արեւելք»-ի թղթակցի³⁰ հավաստման՝ Դիարբեքիրում կնոջ գլխահարդարանքի հետեւի մասից՝ մեջքի վրա, ըստ կարողության՝ խոշոր ոսկիներ էին կախվում, որոնք քայլելիս բոժոժների տպավորություն էին թողնում:

Շուշա բիլագուկ (ապարանջան) – այն տրվում էր հարսին բաղնիքում առաջին անգամ լողանալիս:

Նորահարսի զարդերից էին նաեւ արծաթե մատանին, ֆայրուբարե (սաթքար) վզնոցը, արծաթյա ականջօղը, 2–3 շարք ուլունքները, բազում՝ ապարանջանը, քրամիցան (Նապոլեոն ոսկին) եւ այլն: Հարսի ծնողների նվիրած զարդեղենի մեջ ուշագրավ էր 1–2 շրջան ոսկեշարը՝ 1 ոսկի, 2 ուլունք հերթականությամբ³¹:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Այսպիսով, ուսումնասիրությունից հետեւում է, որ պատմական Աղձնիքի նահանգի հայ բնակչության ժողովրդական ավանդական տարազը միանշանակորեն համապատասխանում էր տեղի աշխարհագրական դիրքին, կլիմայական խիստ բազմազան պայմաններին, տիրապետող ավատական հարաբերություններին, էթնիկ ավանդույթներին, տնայնագործական արտադրության հնարավորություններին:

Տարբեր խավերի զգեստների համալիրները հիմնականում միատեսակ ձեւվածք ունեին, տարբեր էին կտորի տեսակն ու որակը: Տարբերություններ կային տոնական տարազի տարրերի մեջ: Ընդհանուր առմամբ, տղամարդիկ եւ կանայք տարվա գրեթե բոլոր եղանակներին միեւնույն հագուստն էին կրում եւ միատեսակ ձեւվածք ունեին:

Ուշագրավ է, որ տղամարդկանց եւ կանանց տարազի՝ հագուստի, գլխարկ-գլխանոցների, ոտնամանների, արդուզարդի պարագաների

²⁹ Հմմտ. Ռ. ՆԱՀԱՊԵՏՅԱՆ, Աղձնիքահայերի նշանադրության սովորույթների ու ծեսերի շուրջ, ԲԵՀ, 2006, հ. 1, 52–62, հմմտ նույնի՝ Հայոց ազգակցական համակարգը (XIX դ. երկրորդ կես – XX դ. սկիզբ), Երեւան 2012 էջ 121, 206:

³⁰ ՏԵՍ «Արեւելք», 1895, №3308:

³¹ Անդ:

եւ այլնի որոշ տարրերի տարբերությունները պայմանավորված էին նրանց տարբեր տարիքային խմբերի պատկանելու հանգամանքով:

Առկա նյութերի համագրումից երեւում է, որ Ժ. դարի պատմիչ Թովմա Արծրունու նկարագրած Սասնա տարազի մի մասը աղձնիքահայերի շրջանում պահպանվել էր մինչեւ Մեծ եղեռնը եւ հայրենագրվումը: Դա նշանակում է, որ Աղձնիքի լեռնային մասերում պահպանված էին զգեստի հնագույն ձևերը: Ժ. դարավերջին քաղաքային բնակչության շրջանում տարազի փոփոխությունները պայմանավորված էին ընկերային-տնտեսական կյանքի զգալի զարգացումներով եւ քաղաքային նորաձեւության ազդեցությամբ:

ՀԻՄՆԱԲԱՌԵՐ

Աղձնիք, աղձնիքահայերի տարազ, ազգագրական մարզ, ջուլիակություն, արա, սարտիրի, լական

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается народный традиционный костюм армянского населения исторической провинции Агдзник, который по сей день всесторонне не изучен. Данный атрибут соответствовал географическому местоположению, чрезвычайно разнообразным климатическим условиям, сложившимся феодальным взаимоотношениям, многовековым этническим традициям и предметам быта. Сравнивая имеющиеся материалы, можно увидеть, что часть народных костюмов Сасуна, краткое и неполное описание которых дает историк X века Товма Арцруни, сохранялась у армян Агдзника до геноцида и депатриации армян. В исследовании представлены традиционные компоненты одежды армян Сасунского, Багешского, Бшерикского районов и Сливанской долины, а также описан ряд элементов праздничного наряда.

Отдельно описываются элементы мужского и женского костюма разных возрастных групп: одежда, головные уборы, обувь, украшения и т. д.

Автор приходит к выводу, что в конце XIX века изменения армянского национального костюма городского населения были обусловлены значительными изменениями в социально-экономической жизни и влиянием городской моды.

SUMMARY

The article deals with the traditional folk costumes of the Armenian population of the historical province of Aghdznik, which has not been comprehensively studied to this day. This attribute corresponded to the geographical location, extremely diverse climatic conditions, established feudal relations, centuries-old ethnic traditions and household items. Comparing the available materials, it can be seen that some of the folk costumes of Sasun, a brief and incomplete description of which is given by the 10th century historian Tovma Artsruni, were preserved among the Armenians of Aghdznik until the genocide and depatriation of Armenians. The study presents traditional components of clothing of the Armenians of Sasun, Baghesh, Bsharik regions and the Slivan Valley, and also describes a number of elements of festive attire.

The elements of men's and women's costumes of different age groups are described separately: clothing, headwear, footwear, jewelry, etc.

The author concludes that at the end of the 19th century, changes in the Armenian folk costumes of the urban population were due to significant changes in socio-economic life and the influence of urban fashion.

